

218

פרופ' פנינה ש. קליין * דבורה גבעון

מה שרואים מכאן לא רואים מעטם

ת'נוקות ופעוטות במעונות יום בישראל

אוניברסיטת בר-אילן
הספרייה

אוניברסיטת בר-אילן
ביח הספר לחינוך
הספרייה

לבד או במקבוצה - יחסים חברתיים במעון היום

התפתחות חברתית של תינוקות ופעוטות

השעה 9.00 בבוקר בכיתה תינוקות ופעוטות. בינית החדד, מול המראה, עומדת נעמה, בת שנתיים, ומסתכלת על נעמה במראה. על-ידה, בתוד סל-קל, כשפניו אל המראה, יושב יונתן, בן שבעה חודשים, ומסתכל אל עבר המראה. נעמה יושבת אל סלסילה עם ספרים, בוחרת מתוכה ספר אחד ומניחה אותו לפני יונתן. היא תומכת בספר כיד אחת וביד השנייה מלטפת את ראשו. בתיה המטפלת יושבת ואמרת: "יונתן, הבאתי לך כמבוק עם חלב". היא מכניסה את הפטמה לפיו ומסדרת לו את הידיים כדי שיתמוד בכמבוק. בתיה הולכת לדרכה. נעמה ממושיכה לשבת על-יד יונתן, מושיטה את היד ותומכת בכמבוק. אחר-כך היא מלטפת לו את הראש, ממששת את שערוותיו ומקורבת את פיה אליו כדי לנשק לו בלחי. הפטמה "בוחרת" ליונתן מן הפה והוא מתחיל לבכות. בתיה יושבת אליו ומניחה כובת-פרווה בכסים הכמבוק כדי להרימו מעט ולתמוד בו. נעמה מביאה גם היא חיה מפרווה ומניחה אותה על-יד יונתן בתוד הסל-קל. הפטמה שוב בורחת לו מן הפה ויונתן מתחיל לבכות. בתיה חוזרת אליו, מכניסה לו את הכמבוק חזרה לפה ואמרת: "נפל לך הכמבוק, הנה אסדר לך. אני יודעת שאתה רעב. נעמה, אל תפריעי ליונתן לאכול". בתיה עוזבת את המקום. נעמה לוקחת חזרה את כובת הפרווה שהניחה קודם על-יד יונתן ונוגעת בכמבוק, הכמבוק שוב נופל. בתיה חוזרת, יורדת על ברזיה, תומכת בעצמה בכמבוק ופונה לנעמה: "נעמה, זה לא יפה מה שאת עושה. יונתן צריך לאכול ואת מפריעה לו, עכשיו אני אחזיק לו את הכמבוק עד שיגמור". נעמה קמה, לוקחת את כובת הפרווה שעל-ידה וניגשת לסלסילת הספרים.

המטפלת:

"אני יודעת שלא הייתי צריכה לנעוץ על נעמה, אבל העיסוקים הרבים במעון גורמים לי לפעמים להתרגז, ואז אני לא בדיוק צודקת בכך שאני כועסת על נעמה. למה התרגזתי? מפני ששלוש פעמים הייתי צריכה לגשת ליונתן כדי לתמוד בכמבוק שלו, והיו לי כל כך הרבה דברים לעשותו! הרי ברור שאם היה לי כל הזמן שבועלם, הייתי יושבת איתו ומאכילה אותו ונותנת לו תשומת לב, אבל מכיוון שיש לי תינוקות יותר קטנים ממנו, אני חייבת לתת להם טיפול. לכן, הנחתי באופן אוטומטי שניגמה, מפני שהיא על-יד יונתן, היא זו שגורמת לכמבוק ליפול. אולי זה באמת לא נכון. בסך הכול גם היא עדיין ילדה קטנה. העבודה במעון באמת לא מאפשרת לי ולחברות שלי לעשות את מה שהיינו רוצות לעשות הכי טוב".

צרכים גזשניים - חברתיים	צרכים קוגניטיביים	דוגמאות לחמלק	חמלק החינוד רגשיים/חברתיים
הצורך לשלוט בדחפים במצבים חברתיים. הצורך להבחין בין צורות שונות של הבעת רגשות המקובלות בחברה. לדוגמא, וויסות קצב עוצמה של תגובות חברתיות ביחס ללעס ושמתח.	הצורך לחשוב ולתכנן לפי פעולה. לדוגמא, שקילות פתירות אפשריים לפני תגובה. הצורך להציב ולהבחיר מסרות באופן מודע. הצורך להציב תת-מסרות ברור לחשנת מסרה.	ויסות בחקשר למחירות, דיוק, עוצמה ורצף מעדיף של פעילויות	ויסות התנהגות ארגון ותכנון

* פרק זה מבוסס על הפרק "אפייני התנהגות תרבותית במסגרת המטפחה והשפעתם על החיל בתרבויות שונות" קליין, 2000.

חברות באופן הצגת המטלות ובמהירות שבה הן מתמלאות. בחברה שלנו, כחלק מן החברה המערבית, מצפים מילדים בגיל 5 להיות מסוגלים להפעיל שליטה עצמית נכרת על דחפיהם, לחוש ולהבחין בין התנהגות נאותה ולא נאותה במצב נתון.

מלבד ההתפתחות של ציות לכללים חברתיים ולציפיות חברתיות, חלות התפתחויות נוספות בתחום החברתי והרגשי של פעוטות. הם הופכים חברתיים יותר ומגלים צורות בשלות יותר של פעולות גומלין חברתיות. בנוסף לאלה מתפתחת אצלם מודעות רבה יותר לעצמי ולזולת בצד טווח רחב יותר של תגובות רגשיות. כל אהת מן ההתפתחויות האלו מסייעת לשנות מן היסוד את אופי יחסיו החברתיים של הילד.

פעוטות המבלים את רוב שעות הערות שלהם במעון, נחשפים לחברות חיים בקבוצה, שאינה דומה לחברות החיים בבית. תרבות המעון כוללת מאפיינים של אינטראקציות עם תינוקות, פעוטות ומבוגרים אחרים, חוקים ממסדיים, יחס להישגים אקדמיים וצורך להתמודד עם העולם ללא נוכחותם של ההורים. מחקרים רבים עסקו בהשפעות המזיקות של השגה במעון יום על ההתפתחות הרגשית-חברתית של תינוקות ופעוטות. מחקרים אחרים עסקו בבדיקת היתרונות של שהיית הילד במסגרת חוץ-ביתית. מחקרים אלה ביקשו לענות, למשל, על השאלות: האם ילד יכול לצאת נשכר מן המגע והקשר היומיומי שלו עם ילדים אחרים בגיל ובגילים אחרים? ואם כן, כיצד עשויה המצאותו בקבוצה להשפיע על התפתחותו? באלו תחומים? באלו תנאים? בעבר, רוב המחקר על אינטראקציות חברתיות בין ילדים התמקד ביחידות המאחרות או בגיל ההתבגרות. לאינטראקציות בין תינוקות ופעוטות עם בני גילם לא ניתנה תשומת לב רבה עד לשנים האחרונות. הסיבות לכך נעוצות בנישיות פסיכולוגיות שהיו מקובלות בתקופות שונות בהיסטוריה האנושית:

- פרויד היה הראשון שטען שהתייחסות חברתית אמיתית בין ילדים אפשרית רק בגיל החביון, לאחר פתרון חסידי אדיפוס. לכן אינטראקציות בין ילדים לפני הגיל האדיפלי הן אירועים מקריים. לדעתו ולדעת פסיכואנליטיקאים אחרים, תינוקות מתייחסים אל הדמויות שאינן קשורות בטיפול בהם כבעלות ערך גירוי בלבד, בדיוק כשם שהם מתייחסים אל כל שאר העצמים או החפצים הקיימים בחייהם. למשל עצמועיים.

- הפסיכולוגים התייחסו באופן מסורתי אל האם כמטפל העיקרי של הילד וכאדם בעל ההשפעה המדולה ביותר על התפתחותו. האם נחפסה כדמות ההתקשרות העיקרית שלו וכחבר היחיד שיש לילד. עד לשנים האחרונות לא יוחסה כמעט חשיבות לכל שאר הדמויות בחיי הילד, האב, האחים וקבוצת השווים.

- התינוק והפעוט נתפסו אצל רבים כיצורים לא מוסריים ואמוצנטריים. תפיסה זו התבססה על קביעתו של פיאז'ה שילדים צעירים שילדים הם אמוצנטריים והם אינם יכולים להבין את נקודת מבטו של הזולת עד גיל שבע. פיאז'ה אפיין את התפתחותם

הסצינה שלעיל, המתארת את נעמה בת השנתיים בעת אינטראקציה עם יונתן, תינוק בן שבעה חודשים, מלמדת אותו רבות על היכולות החברתיות של בני השנתיים, יכולות שבתיה המטפלת לא הכחינה בהן. נראה מההתנהגותה של נעמה כי היא בעלת מודעות למצבו הרגשי ולצרכיו של יונתן כתינוק קטן, "חסר אוניס", ומכירה ביכולתה שלה לעשות דברים עבדור. מתוך אבחנה ומודעות זו לקוחת נעמה את תפקיד "המבוגר". היא "המדולה" "היכולה יותר", לעומת יונתן התינוק "הלא-יכול", "הקטן". באינטראקציה אתו מגלה נעמה אמפתיה כלפיו, המתבטאת בליטוף, התבוננות, תמיכה בבקבוקי, הבאת בובת-פרווה וספר.

בתייה המטפלת מתעלמת מגילויים אלו לחלוטין. הפעמים היחידות שבהן זוכה נעמה להתחייכות מצד בתיה הן בשעה שהיא נזפת בה על שהיא מפריעה ליונתן לאכול. המטפלת אינה מתייחסת כלל להבנה ולאכפחיות של נעמה כלפי יונתן, ובודאי אינה מעניקה לה חזקוקים על כך. האם בתיה לא שמה לב למעשייה של נעמה, או אינה מודעת למשמעות התנהגותה של הפעוטה מבחינה התפתחותית ואולי אף מבחינה ערכית?

האינטראקציה של המטפלת עם נעמה משקפת את תפיסתה בכל הנוגע לרמה ההתפתחותית של פעוטות בני שנתיים.

פעוטות עובדים במהלך השנה השנייה לחייהם מתלות כמעט מוחלטת בהוריהם להסתמכות רבה יותר על עצמם. כאשר מופיעה אצל פעוטות ההנעה לפעול על פי רצונם שלהם, צריכים הורים ומטפלים ללמוד להציב גבולות ולאכוף את מרוחם בעת הצורך, אך בו בזמן לטפח בפעוטות עצמאות וצמיחה, מאחר שזו גם התקופה שבה הם מפתחים תחושה בסיסית של העצמי, דרך ההתמודדות שלהם עם ההורים והמטפלים. חוויות האינטראקציה מבוגר-ילד בתקופה זו יכולות להשפיע השפעה רבה על ההערכה העצמית של ילדים, על יכולתם להפעיל שליטה עצמית מתאימה, יחד עם גילויי יוזמה וביטויי עצמאות.

פעוטות מתחילים לא רק להסתמך על עצמם יותר, אלא גם לרכוש את הכללים, הנורמות והערכים של החברה שבה הם חיים. מקובל לכוון תהליך חשוב זה בשם חיברות. בתחילה החיברות אינה אלא תגובה לציפיותיהם של הורים מטפלים ובעלי סמכות אחרים. עם הזמן מתחיל הילד להפנים נורמות אלה – לשלבן בעצמי ולעשותן לחלק ממנו. שלב התפנמה בתהליך החיברות מתרחש בגיל הגן ואחריו, אבל הוא מתבסס על התנסויות מן הגיל הרך. למידת הכללים בחוג המשפחה ובמעון סוללת את הדרך להקניית כבוד והערכה כללית כלפי הסדר החברתי (Stouffe et al., 1996).

פעוטות בתרבות המערבית ניצבים בפני שתי מטלות חשובות: 1. לעבור מחלות כמעט מוחלטת בהורים ובמטפלים להסתמכות רבה יותר על עצמם 2. להתחיל לציית לכללי החברה ולציפיותיה.

ליצירת אינטראקציות רבות, החוזרות ונשנות יום עם פעוטות מוכרים להם ובאותה סביבה.

לקראת סוף שנת החיים הראשונה פעוטות יוצרים מערכות יחסים מובחנות עם בני גילם, כלומר הם כבר מסוגלים ליצור מערכת יחסים ספציפית עם פעוט מסוים ומערכת יחסים שונה עם פעוט אחר. הם מסוגלים לבחור מתוך החברים למשחק בפעוט אחד, אשר אליו הם מגיבים בתדירות גבוהה יותר מאשר אל שאר הילדים בקבוצה, ואשר אותו הם יוצרים. אינטראקציות שדפוסייהן שונים מאלה שהם מקיימים עם אחרים מבני גילם. כבר בגיל צעיר מאוד יש לילדים יכולת לשנות ולהתאים את דפוסי ההתנהגות שלהם למאפיינים של שותפם לאינטראקציה. בין פעוטות קיימת לא רק אינטראקציה אלא גם חברות. כשהבן של פעוט לא מגיע למעון, הפעוט עצוב. חברות יכולה להתחיל בגיל שנה ולהמשיך שנים, אם אין מפרדים בין הפעוטות. "חברות" מוגדרת על-ידי חוקרים הבודקים ילדים בוגרים יותר ליחסים המספקים צרכים חברתיים מוגדרים, כמו רעות, אינטימיות וחיבה. גם בגיל הרך החברות מבוססת על שלושת הצרכים האלה, אך ביטויים שונים. העדפת חבר אחד, חיפוש אחריו ושמידה על קירבה פיזית אתו הם מסימני החברות המוקדמת.

לשם קיום יחסים מיוחדים בין שני פעוטות נדרשים שני תנאים בסיסיים: הזדמנויות לאינטראקציות משחקיות עם בני הגיל והיכרות טובה ומושכת ביניהם. חוקרים שניסו להתחקות אחרי מקורותיהן של המיומנויות החברתיות של תינוקות ופעוטות מצאו שפעוטות המכירים היטב זה את זה מעורבים באינטראקציות חברתיות ארוכות יותר מאשר אלו שמכירים פחות. נמצא שעצם ההשתתפות באינטראקציה חברתית עם בני אותו גיל גורמת לעלייה במספר ההתנהגויות היותר מיומנות אצל הפעוטות, כלומר אינטראקציה חברתית היא גם גורם להתפתחותן של מיומנויות חברתיות ולא רק התוצר שלהן.

גילוי אמפתיה בקרב פעוטות

למחקרים על אינטראקציה חברתית ויכולות חברתיות של פעוטות יש חשיבות רבה על רקע העלייה התלולה במספר התינוקות והפעוטות הנמצאים במעונות יום או במסגרות קבוצתיות חוג-ביתיות. מסגרות אלה מזמנות לפעוטות מגעים חברתיים ויצירת קשרים ביניהם לבין עצמם וביניהם לבין מבוגרים. התנסות, מגע וקשר קבוע עם פעוטות אחרים מסייעים לפעוט לפתח ולגבש מיומנויות חברתיות ותחושות של חיבה כלפי פעוטות אחרים (Cole & Cole, 1993).

נעמה בת השנתיים מגישה ליונתן התינוק ספר, מלטפת אותו כשהוא בוכה, ומנסה לסייע לו כשהתקבוקו נשטט מפיו. דינאל, בן 18 חודש, רואה את חברו נתן בוכה. הוא מתבונן בו דגה במבט מודאג, ניגש אליו, עומד קרוב אליו ומושיט לו את המכוננית הקטנה שהייתה קודם לכן בידו.

היכולת, מנעה הכרה ביכולותיהם החברתיות של תינוקות ופעוטות.

- אשי מקציע שעסקו בגיל הרך סברו שלפעוטות אין די מיומנויות שפתיות וקוגניטיביות לצורך קיום אינטראקציות חברתיות הדדיות, שהן הבסיס לחברות. לדעתם, ילדים זקוקים ליותר קומפוטני (אדם מבוגר או ילד מבוגר יותר) על מנת לקיים יחסים אלו.

בהשפעת התפיסות הללו, זווית הראייה של המחקר הייתה מוגבלת. ילדים בני שנתיים תוארו כמי שמשתקמים בעיקר עם עצמם, ותיאורים של אינטראקציות חברתיות בין פעוטות התמקדו בעיקר בהתעניינות הדדית שלהם בחפצים. גם בעיות מתודולוגיות לא מעטות השפיעו על אופן עריכת המחקרים ועל תוצאותיהם. בניגוד למחקר שהיה נהוג בעבר, שבמהלכו נצפו תינוקות ופעוטות בעת מפגשים חברתיים עם תינוקות ופעוטות זרים, המחקר המודרני מתבסס בעיקר על תצפיות בתינוקות ופעוטות בסביבתם הטבעית. בתצפיות שערכה האוס (Howes, 1987) על פעוטות במסגרות הטבעיות שלהם, היא מצאה שקרוב ל-50% מהם היו מעורבים באינטראקציות חברתיות ובחברויות.

קיימות הוכחות לכך שכבר משחר חייו מקיים התינוק אינטראקציות חברתיות משמעותיות המשפיעות על דפוסי האינטראקציות החברתיות העתידיות בהמשך חייו. בתצפיות שנערכו על תינוקות ופעוטות נמצאה קשת רחבה של התנהגויות המשקפות כוונות לתקשורת חברתית, לדוגמה, פעוט עשוי ליישם התנהגות מוטורית שרכש, כמו חקירת צעצוע או השמעת קול, תוך שהוא מתבונן בחבר. ההתנהגות בעלת הכוונה החברתית מייצגת למעשה מיומנות חברתית ראשונית. זוהי תקשורת סנסו-מוטורית המתרחשת בקבוצת השווים, כחלק מרפרטואר התפתחותי בתקופת התינוקות. תקשורת זו נובעת ממוצעים נפשיים-פיזיים טרום-מילוליים של הילד. התנהגויות מעין אלו מוכיחות, בניגוד למה שנהוג היה לחשוב בעבר, שתינוקות נולדים עם ידע בסיסי כלשהו לגבי האנושיות שלהם, ואינם מתייחסים אל תינוקות ופעוטות אחרים כאל אויבסקטים או חפצים. יתרה מזו, חוקרים בני זמננו, לדוגמה, לילד וקירונטון (Lillard, A. & Curenton, 1999) סבורים שגיצי התפתחות הפור חברתית קיימים כבר בשנה הראשונה לחיים. הם סבורים שיש לילדים יכולת בסיסית להבין דברים מנקודת המבט של הזולת כבר בשנים הראשונות לחייהם, ושלעיתים ניתן להבחין אצל פעוטות בני שנה או שנתיים בהתנהגויות הנראות כהתנהגויות אלטרואיסטיות, הנעשות מתוך אהבת הזולת. התפתחותה של החבנה החברתית היא כה חשובה להתפתחות האנושית והיא מתחילה מוקדם כל כך, עד שפסיכולוגים מתחילים לחשוב עליה כעל יכולת מולדת, כמו היכולת ללמוד שפה.

אצל מתננים ומטפלים רבים בתחום הגיל הרך הולכת ומתבטשת ההכרה שחברויות קיימות כבר אצל פעוטות. פעוטות יוצרים ייצוגים פנימיים של יחסי חברות עם בני גילם באופן די דומה לאופן שבו הם יוצרים ייצוגים פנימיים של מערכת יחסי התקשורת עם המבוגרים המטפלים בהם. ייצוג זה נוצר על בסיס התנסויות באינטראקציות

מפרדות: העצמי והאחר, ואף מודע לכך שהאחר הוא הקרבן וגם הוא עצמו. גישה זו פועטות בגיל שבין שנה לשנתיים עדיין אינם יכולים להבחין לגמרי בין המצבים הפנימיים שלהם לבין אלה של הזולת, ולכן לעתים קורה שפעוט מציע לזולת נוחמים שהיו מסייעים לו עצמו בעת מצוקה.

כך, פעוט בן 13 חודש, הגיב על מצוקתו של אדם מבוגר שנראה עצוב, כשהציע לו את בובתו האהובה.

מגיל שנתיים בערך מתחילה אמתיה לרגשות האחר, ועמה עלייה בהתנהגויות שקשורות בניחים או בדאגה לאחר. ייתכן שהשינוי האיכותי בתגובה נובע מיכולתו המוגברת והולכת של הפעוט לאמץ את נקודת הראות של הזולת, להבין כיצד האחר מרגיש וחושב. בתוך תהליך התפתחותי זה ילדים לומדים שהרגשות של אחרים הנם נפרדים ובלתי תלויים ברגשות שלהם עצמם, וכתוצאה מכך מתחילים להגיב ברגשות גדולה יותר לרמזים הרגשיים של הזולת.

יכולת האמפתיה היא צעד חשוב בהתפתחות הילד. ניצנייה ניתנים לזיהוי בשנה השנייה והשלישית לחיי הפעוט וקשורים להתפתחות ה"עצמי", התפתחות רגשית והתפתחות חברתית ומוסרית.

פעוט שמפתח תחושת "עצמי" ברורה הוא פעוט שיודע להבחין בינו לבין פעוט אחר ולהציב ביניהם גבולות. פעוט כזה מודע להבדל בין מצבו הרגשי למצב חברו, ודע מה עוזר לו להירגע ומה עוזר לאחר להירגע, מה הצרכים שלו ומה הצרכים של הזולת. ככל שיוכלת האמפתיה מפותחת יותר, כך תפתח תחושת "עצמי" ברורה ומוגדרת יותר.

אחד הקריטריונים החשובים להתפתחות רגשית תקינה היא היכולת להתייחס לזולת באמפתיה גם במצבים של קושי (אפשר לכווץ מאוד על הזולת ויחד עם זאת להבין את מצבו). התפתחותה של יכולת זו קשורה בהתפתחות "החשיבה האמוציונלית" או ההבנה הרגשית, שמפתחת בדרך כלל בשנה השנייה לחיי הילד. ההבנה הרגשית שנמצאת בבסיס האמפתיה היא זו שמאפשרת לפעוט להבין את הקשר בין סיבה ותוצאה של רגשות ולפענח את מצב הזולת.

התפתחות המוסריות קשורה להתפתחות ההבנה והרגישות למצב הזולת. הימנעות מפגיעה בזולת רק מפרד החוק או בשל החשש מעונש היא התנהגות נורמטיבית, אך אינה משקפת עמדה מוסרית. אדם מוסרי נמנע מלפגוע בזולת כי הוא מבין את השפעת מעשיו על האחר (אם ירביץ לאחר, זה יכאב לו). בעבר חשבו שניצני ההתפתחות המוסרית מתחילים רק בגיל חמש-שש. כיום יודע שבתנאי סוציאליזציה מתאימה מתחילה ההתפתחות המוסרית כבר בשנה השנייה לחיי הילד.

החשיפה של פעוטות לחברת בני גילם בתוך המסגרת החינוכית נכולה לחיות חוויה מתסכלת ופוגעת או חוויה מלמדת ומפתחת. יכולת האמפתיה של הפעוט משפיעה

התנהגויות אמפתיות של פעוטות לתינוקות ולפעוטות אחרים מופיעות בתדירות ניכרת במסגרת קבוצתית שמאפשרת אינטראקציות בין ילדים וכשיש מבוגר המעודד אותן.

אמפתיה היא תהליך רגשי עם מרכיבים קוגניטיביים, המורם לכך שלאדם יש רגשות המתאימים יותר למצב האחר מאשר למצב העצמי (Hoffman, 1987). האמפתיה או ה"אלטרואיזם" או "דאגה ואכפתיות לזולת", כהגדרתה בספרות, היא אחד מביטויי ההתנהגות הפרו- חברתית של תינוקות ופעוטות. שניצנייה נצפו כבר אצל תינוקות בני 24 שעות, תינוקות שהגיבו בבכי על בכי של תינוקות אחרים. החוקרים הגדירו תופעה זו כ"סמן מוקדם של אמפתיה". בבסיס האמפתיה עומדות היכולות לחוש את מצב הזולת ולקיים תקשורת רגשית.

כיום ידוע שתינוקות מגיעים לעולם מצוידים ביכולת לקרוא איתותים רגשיים ולהגיב בהתאמה. בגיל 10 חודשים בערך ניתן לראות שתינוקות הופכים לחסרי שקט ומוטדיים לנוכח מצוקתו של האחר. הם עשויים להתבונן בנעשה בדממה מתוחה או לייבב ואפילו לבכות. בגיל זה עדיין לא ברור אם התינוקות באמת דואגים לאחר או העצב של האחר מעורר גם בהם עצב. עצם העובדה שפעוטות בגיל צעיר כל כך מחפשים תכופות נחמה לעצמם כאשר הם חשופים למצוקה של אחרים, מאששת את ההסבר השני. הופמן (Hoffman, 1987) טוען שפעוטות בשנת חייהם הראשונה אינם מבחינים בבירור בין העצמי לבין האחר, ולכן לא ברור להם מי חווה את המצוקה שלה הם עדים.

מגיל שנה ואילך קיימת אצל פעוטות עלייה בתחושת מצוקה כתגובה למצוקה של הזולת. בסביבת גיל זה מתחילים הפעוטות להגיב באופן המרמז שהם מבינים שהמצוקה שלהם ושל האחר אינה אותה מצוקה. כך, תגובה טיפוסית של פעוט בן פחות משנה למצוקה שלו ושל האחר הייתה למצוץ את האגודל של יד אחת ולמושך באוזן עם היד השנייה. בהגיעו לגיל 12 חודש קרה דבר חדש. כאשר ראה הפעוט מבט עצוב על פני אביו, גם על פניו הופיע מבט עצוב. הוא הכניס את אגודלו לפיו ובידו השנייה מושך את אוזנו של אביו, כאילו התחיל להכיר בהבדל שבין עצמי במצוקה לבין האחר במצוקה, אם כי ההבחנה עדיין לא הייתה ברורה לו לגמרי.

בשנת החיים השנייה לחייהם פעוטות עושים מאמצים ברורים לתקשר באופן חיובי עם אחרים המביעים מצוקה. מאמצים אלה כוללים לעתים מגע פיזי חיובי, כמו ליטוף או נגיעה. לקראת סוף שנת החיים השנייה נעשים המוגנים הללו יותר נשלטים ומכוונים כלפי האחר.

ליאור, בן 18 חודש, היה ילד חסון, בעל כרס עגולגלה, אשר שיהק עם הוריו משחק שתמיד גרם לו ליצחוק: הוא בא לקראתם כהלכה משעשעת, כשהוא מרים את חלציתו ומביע על כרסו. יום אחד נפל אחיו הגדול ונכה. ליאור צפה והתבונן בריציות כמתרחש. לאחר מכן התקרב אל אחיו, הרים את חולצתו והצביע על כרסו, תוך שהוא משימי קולות משעשעים ומתבונן באחיו.

הטמון באינטראקציות חברתיות בין תינוקות ופעוטון, נצא אמוני ויטריאליים. ושמירה על יחס מספרי בין מטפלות ופעוטות, המאפשר זמינות של מבוגר, חסיים לטיפוח הקשרים הראשוניים והשביריים הללו בין ילדים צעירים, קשרים הטומנים בחובם את הפוטנציאל להתפתחות חברתית ומוסרית בעתיד.

ה חיונית או שלילית עבורו. הגנה ואכפתיות למצב הפעוט האחר ויכולת להגב אמה לצרכיו מאפשרות לפעוטות בגיל זה להבין חוקים חברתיים ולהתנהג בהתאם. שרוב הזמן פעוטות משחקים זה לצד זה, מבוגרים שמעודדים משחק חברתי וים לדעת שפעוטות מסוגלים למשחק הדדי זה עם זה. פעוטות מסוגלים לתאם לות, להתחייט להבעות רגשיות, להגיב בהתאם וליצור קשר משמעותי ומתמשך דבר אחד.

זוג כמודל לחיקוי וכמתווך

זוג, כמו מסגרות טיפול קבוצתיות חזיג-ביתיות אחרות, יכול לזמן אינטראקציות תיות מגוונות בין תינוקות ופעוטות. עם הגיל מבלים הילדים יותר זמן עם בני ופחות עם המטפלות. אחד המאפיינים הבולטים של המגעים החברתיים בין וות הוא שהם קצרים ביותר ושביריים. אינטראקציה חברתית בין פעוטות יכולה תיים לפתע פתאום, ללא כל הודעה מוקדמת, כשאחד הפעוטות מחליט לעזוב את חקי. אף על פי שהיכולת לקיים מגעים חברתיים קיימת אצל ילדים מגיל צעיר ר, המיומנויות שלהם אינן מפותחות דיין, ופעוטות זקוקים לחיזוק של המבוגר ור להם לרכוש ולפתח מיומנויות הצטרפות לפעילות זקוקים קבוצתית, הארכת משך חקי, זיהוי יוזמה חברתית של פעוט אחד ומתן תגובה הולמת ליוזמה שזוהתה. רים מלמדים שמידת ההתערבות, המעורבות והחיזוק של מטפלות בהקשר טראקציות חברתיות בין תינוקות ופעוטות היא קטנה יחסית. מטפלות נוטות, משחק חופשי במעון או בעת משחק בחצר, לעקוב אחר התינוקות והפעוטות בונן בהם בעיקר כדי להבטיח את שלומם, מתוך אמונה שילדים פותרים בעיות זיהם בצורה הטובה ביותר בעצמם. גם מטפלות רגישות ותגובתיות מתווכות מעט בתחום היחסים והמגעים החברתיים בין הילדים.

בתחום היחסים והמגעים החברתיים בין הילדים. ב לציין שעצם השהייה עם ילדים אחרים באותה מסגרת עדיין איננה מביחה לדים יבטאו התנהגויות אמפתיות ופרו-חברתיות. יכולות חברתיות מתפתחות ד יחסי גומלין עם הטביבה שמעודדת התנהגויות מסוג זה. במחקר נמצא קשר יענותי בין התנהגות המטפלת והתנהגויות אמפתיות של פעוטות (צור, 1992). ד מטפלות חיבבו והדגמו איד נוחגים כלפי אחרים באמפתיה, פעוטות למדו כד בנייהם לבין עצמם. לעומת זאת במסגרות שבהן המטפלת הסתפקה בחוראות, "תשחקו יחד", הילדים היו צייתנים בנוכחותה אך גילו מעט מאוד אמפתיה. התחייסות ותיווך במצב אינטראקציה חברתית הם בסיס ליצירת אווירה של נדיבות, שותפות ודאגה לזולת. תווך זה נעשה על ידי מיקוד הילדים ברגשותיהם של האחרים ושל עצמם, תיווך משמעותי הרגש והתנהגויות הקשורות בו, הרחבה והסבר הקשרים ברגשות המתעוררים במצבים שונים, הכוונה רגשית, הבלסת הסוץ הרגשי בהתאם לסיטואציה, הדגמות של התנהגויות אפשריות העוזרות לזולת מבחינה רגשית (חיבוק,